

SVEĆENICI ŽUPE SV. LOVRE U PETRINJI I NJIHOV DOPRINOS HRVATSKOMU NARODNOM PREPORODU (1790.–1848.)

Ivica GOLEC, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U radu je prikazan doprinos katoličkih svećenika župe sv. Lovre u Petrinji tijekom hrvatskoga narodnog preporoda u razdoblju od 1790. do 1848. godine. Autor je na temelju relevantne literature, arhivskoga gradiva i djelomice nekorištenih izvora pružio pokazatelje o kulturnom, gospodarskom i političkom doprinosu razvoju preporodnih ideja na petrinjskome vojno-krajiškom području, ali i civilne Hrvatske. Rad može koristiti boljem sagledavanju crkvenonacionalne povijesti krajem 18. i prve polovine 19. stoljeća i sveukupnom vrednovanju uloge i značaja Katoličke crkve u hrvatskom narodnom preporodu.

Uvod

Prva katolička crkva u novoj Petrinji¹, posvećena sv. Lovri mučeniku i podignuta 1603. godine, više od pola stoljeća nije imala stalne svećenike, a župa je postojala povremeno.²

¹ Kao što je poznato, razdoblje tzv. nove Petrinje počinje 1592. izgradnjom turske utvrde na ušću Petrinjčice u Kupu, koja se od 1595. nalazi u kršćanskim rukama, dok je tzv. stara Petrinja, kao slobodni kraljevski grad, desetak kilometara južnije od današnje Petrinje postojala od 1240. do njezina rušenja početkom 16. stoljeća. Godine 1334., dakle u staroj Petrinji, u gorskom arhidakonatu, među ostalima, spominje se i crkva sv. Stjepana kralja, uz koju je vjerojatno djelovala i petrinjska župa. (Usp. o tome: Josip BUTURAC, »Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334.«, *Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, 1, Zagreb, 1944., 415.; Pavao LEBER, »Crtice iz prošlosti nekih župa u Baniji i okolici«, *Petrinjski kalendar*, 1, Petrinja, 1901., 72 s.) Ali ta crkva i župa nije se nalazila u današnjoj tzv. novoj, već staroj Petrinji, koja je nestala početkom 16. stoljeća, a nalazila se na mjestu sela Jabukovca i Kraljevčana, desetak kilometara južnije od današnje Petrinje.

² Za podizanje prve katoličke crkve u novoj Petrinji nakon njezina prelaska u kršćanske ruke (1595.) čini se da je najviše bio zaslužan ljubljanski biskup Tomo Hrön. On je, nastojeći petrinjsku vojnu posadu vratiti na katoličku vjeru, koja je oko 1600. godine mahom prelazila na protestantizam, dao u središtu petrinjske utvrde izgraditi drvenu crkvicu, koja je bila dovršena 1603. godine, posvećena je sv. Lovri mučeniku, a sam čin posvete obavio je zagrebački biskup Šimun Bratulić. (Usp. o tome: Franjo BUČAR, »Širenje reformacije u Hrvatskoj u XVI. st. utjecajem iz Kranjske«, *Vijestnik Kr. Hrvat.-slav.-dal. Zemaljskog arkiva*, Zagreb, 1900., 2, 71–72.; P. LEBER, »Župa petrinjska«, *Banovac*, 12 (1899.), 32, 1–3.; Matija FILJAK, »150-godišnjica župne crkve sv. Lovre u Petrinji«, *Jedinstvo*, 12 (1930.), 33, 1.)

Župa sv. Lovre stalno djeluje tek od 1677., od kada bez prekida njezinu upravu vode župnici čije je konačno imenovanje potvrđivalo Dvorsko ratno vijeće u Beču.

Budući da se Petrinja gotovo tri stoljeća nalazila u sastavu Vojne krajine³, crkveni život u tom gradu bio je pod jakim utjecajem krajiških vojnih vlasti, a Rimokatolička crkva na krajiškom području djelovala je kroz zagrebačku i senjsko-modrušku biskupiju.⁴ Senjskoj biskupiji pripadale su sve župe Senja i Karlobaga, a zagrebačka biskupija obuhvaćala je dio župa Slunjske pukovnije te sve župe Banske i Varaždinske krajine.⁵ Osim toga rimokatoličko je svećenstvo u Vojnoj krajini bilo pod jurisdikcijom generalkomande u čijoj se oblasti nalazilo. U razdoblju koje ovim radom istražujemo, Petrinja je kao vojni komunitet – povlašteni krajiški grad i stožerno mjesto Druge banske pukovnije sastavni dio Banske krajine za koju je uz Dvorsko ratno vijeće u Beču bila nadležna Banska generalkomanda sa sjedištem u Zagrebu. Unatoč tome što je najvišu vlast Rimokatoličke crkve u Banskoj krajini, pa tako i Petrinji, predstavljao zagrebački biskup, utjecaj vojnih vlasti posebice je prisutan prilikom izgradnje i preuređenja sakralnih objekata, imenovanja svećenika, crkvenih prihoda, plaća svećenika, prihoda iz stole i dr.

Od osnivanja župe (1677.) redovito su vođene matice krštenih, matice vjenčanih i matice umrlih, a župna spomenica vođena je od početka 19. stoljeća. Prema administrativno-teritorijalnom ustroju u župu su do 1753. osim Petrinje spadala sela Vurot, Mošćenica i Mlinoga, a od prve polovine 18. stoljeća Mošćenica, Nova Drenčina i Novo Selište. Krajem 18. stoljeća na jednog župnika i kapelana dolazilo je oko 3400 katoličkih vjernika,⁶ 1808. godine 4055 vjernika, a 1824. godine 3824 katoličkih vjernika.⁷

U razdoblju od 1790. do 1848. godine, dakle vremenu koje većina hrvatskih povjesničara označava hrvatskim narodnim preporodom, u petrinjskoj župi djelovala su 4 župnika, 11 kapelana i 5 administratora. Zbog posebnog položaja Petrinje, koja se kroz to vrijeme nalazi u krutom krajiškom okruženju, na kojem je prostoru prihvaćanje preporodnih ideja bilo puno složenije nego što je to bilo u civilnoj Hrvatskoj, držao sam korisnim istražiti i vrednovati kako su to doba promišljali petrinjski katolički svećenici s obzirom na njihovu dvosmjernu subordinaciju: prema duhovnim vlastima zagrebačke biskupije i vojnim vlastima Krajine. Osim toga, na ovaj rad potaknula me i knjižica Vladimira Horvata, *Crkva u*

³ Konačnim prelaskom petrinjske utvrde u kršćanske ruke (1595.) ona ulazi u sastav obrambenih utvrda na Kupi i predstavlja važnu stratešku točku u obrambenom sustavu Vojne krajine, odnosno njezina specifična dijela, buduće Banske krajine. Petrinjska tvrđa otada postaje sjedište novoustrojene Petrinjske kapetanije, koja je od 1618. do 1753. pripadala Varaždinskom generalatu, a potom sve do konačnog razvojačenja Krajine 1881. Petrinja je središnje mjesto Banske krajine. (Usp. o tome: Ivica GOLEC, *Povijest grada Petrinje (1240.–1592.–1992.)*, Zagreb, 1993., 75–90.)

⁴ Usp. o tome više u: Aleksander BUCZYNSKI, »Rimokatolička i pravoslavna crkva u Vojnoj krajini (1740.–1868.)«, *Povijesni prilozi*, IZSP, 12 (1993.), 12, 43–45.

⁵ Nakon francuske okupacije dijela Vojne krajine (1809.–1813.) petrinjska župa sv. Lovre tek je nepune dvije godine bila u sastavu senjsko-modruške biskupije, i to u vrijeme biskupa Ivana Ježića. (Usp. o tome, Drago ROKSANDIĆ, *Vojna Hrvatska*, 2, Zagreb, 1988., 155–160.)

⁶ Državni arhiv Sisak – Sabirni arhivski centar Petrinja, ostavština Zvonka Matagića, spis br. 68/1798. (dalje: DAS-SACP, naziv fonda i broj spisa).

⁷ *Zagrebiense Calendarium ad annum bissexilem Jesu Christi 1824.*, Zagreb, 73.

hrvatskom narodnom preporodu, u kojoj on naglašava potrebu za detaljnijim istraživanjima o ulozi Crkve u preporodno doba jer »to široko područje još čeka brojne istraživače u raznim strukama i krajevima ...«⁸.

Budući da doprinos petrinjskih svećenika hrvatskomu narodnom preporodu, ponajprije iz iznesenih razloga, nije mogao biti tako širok, bogat i prepoznatljiv, kao što je to bilo u župama i gradovima civilne Hrvatske, u radu pružam pokazatelje o njihovom cjelokupnome kulturnom i gospodarskom djelovanju, koje nije uvijek izravno pridonijelo širenju preporodnih ideja, ali je moglo utjecati na razmišljanja i svijest njihovih župljana i budućih petrinjskih generacija i katoličkih vjernika tog kraja. Tu ponajprije mislim na izuzetnu poštovitost nekih petrinjskih župnika u sređivanju crkvenih matica, osnivanju i uređenju župne knjižnice, čije se koristi djelomice osjećaju i u pisanju ovog rada.

Osnovne značajke života i djelovanja svećenikâ župe sv. Lovre u Petrinji i njihov doprinos preporodnim idejama, koji se zrcalio i kroz kulturno-političku edukaciju katoličkih vjernika u prijelomnim društveno-političkim previranjima i borbi za očuvanje katoličke vjere na ovim nemirnim prostorima, u radu promatram kroz četiri razdoblja, kronološkim redom prema godinama službovanja petrinjskih župnika. Uz župnike analiziran je rad i nekih duhovnih pomoćnika i župnih administratora koji su tijekom službovanja u Petrinji dali važan prilog kulturnom i gospodarskom programu hrvatskoga narodnog preporoda.

1. Razdoblje župnika Josipa Gorščaka (1796.–1824.)

Josip Gorščak (1754.–1824.) službovao je više od trideset godina u župi sv. Lovre u Petrinji.⁹ Taj svećenik, rodom Zagrepčanin, teologiju je završio u Beču (1777.) i ondje postao bakalerom.¹⁰ Od 12. studenoga 1779. duhovni je pomoćnik onodobnom petrinjskom župniku Ivanu Rieszu¹¹ sve do 4. travnja 1784., kada je »blagonaklonošću visokog Dvorskog ratnog vijeća u Beču uzdignut za župnika u Jasenovcu ...«¹² Poslije Rieszove smrti, naredbom istog vijeća od 25. lipnja 1796. postavljen je na ispražnjeno mjesto upravitelja

⁸ Vladimir HORVAT, *Crkva u hrvatskom narodnom preporodu*, Zagreb, 1986., 6.

⁹ Josip Gorščak (Zagreb, 12. srpnja 1754. – Petrinja, 5. veljače 1824.). Kraći životopis svom »dragom nasljedniku«, pisan latinskim jezikom, osobno je pribilježio 3. veljače 1809. u matici krštenih župe sv. Lovre u Petrinji za razdoblje od 1777. do 1828. godine. Ta se matica, kao i ostale sve od 1857. do rata 1991. nalazila u Župnom uredu župe sv. Lovre u Petrinji, a preslik pojedinih stranica i Gorščakove bilješke sa životopisom uspio sam napraviti 1990. godine, dobrotom onodobnog župnika Stjepana Levanića. Budući da se za sudbinu matica petrinjske župe od 1677. do 1857. još do danas ne zna, preslike koje posjedujem, u tekstu označavam kao: osobna arhiva – matična knjiga krštenih župe sv. Lovre u Petrinji 1777.–1828. ili skraćeno: OA – MKKŽSLP, raspon godina i str.

¹⁰ Kraći životopis o J. Gorščaku prvi je napisao Rudolf STROHAL u: *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.–1925.*, Zagreb, 1925., 95.; a rad o njegovu književnom djelovanju napisala je Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ u: *Povijesni prilozi IZSP*, Zagreb, 12 (1993.), 12, 97–131. Kraći životopis J. Gorščaka vidi u: I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 146.

¹¹ Ivan RIESZ (1748. – Petrinja, 22. travnja 1796.) župom sv. Lovre u Petrinji upravljao od 1777. do 1796. godine.

¹² OA – MKKŽSLP, 1777.–1828., str. 433.

župe sv. Lovre u Petrinji i otada uporno radi na boljoj organiziranosti župe, a u slobodno vrijeme bavi se književnim radom sve do 1819., kada je teže obolio.¹³ Nakon oporavka, znatno oštećenog vida i s posljedicama koje su ostale nakon moždanog udara, župom je upravljao do kraja 1823. godine. Potpuno iscrpljen umro je 5. veljače 1824. godine i uz veliku nazočnost petrinjskoga građanstva pokopan na groblju sv. Trojstva u Petrinji.¹⁴

Nedugo nakon preuzimanja petrinjske župe, radio je, ponajviše noću, na sređivanju župne administracije, posebice matičnih knjiga, koje je, prema vlastitom iskazu, našao u stanju raspadanja nagrižene od miševa i neukoričene. Naglašava da je najveću pozornost poklonio sređivanju matica krštenih »jer je velika korist i vrijednost tih knjiga«. Na kraju svake matice uveo je alfabetski indeks, na čemu je radio više godina, ponajprije stoga što je trebalo odgonetnuti »egzotično pismo« njegovih prethodnika i različite načine pisanja prezimena pojedinih petrinjskih obitelji.¹⁵

J. Gorščak, osoba širokog obrazovanja u svojim propovijedima, razgovoru s vjernicima, ali i pismu, kao kajkavac, služio se kajkavskim narječjem, a vjernike je znao upoznavati s društveno-političkim previranjima u Monarhiji i šire. Iz njegovih zapisa nedvojbeno proizlazi da se od početka njegova župnikovanja u Petrinji protivio širenju ideja Francuske revolucije, i svakako mu je bio poznat slučaj baruna Taufferera,¹⁶ koji je do 1787. bio časnik Druge banske pukovnije, a nakon 1790. stavio se u službu jakobinskih revolucionara, radio na širenju ideja Francuske revolucije i organiziranju tajnih društava u Beču, Zagrebu i Banskoj krajini. Svoje neslaganje s revolucionarnim idejama Gorščak je snažno izrazio u propovijedi izrečenoj petrinjskim vjernicima 25. kolovoza 1799., dakle 27 dana poslije pobjede austrijske vojske nad Francuzima za utvrdu Mantovu u Italiji.¹⁷ Ta je propovijed iste godine pod naslovom »*Govorenye zarad szrechnoga Mantue zadoblenya*« ti-

¹³ O Gorščakovu liječenju u kupalištu Topusko 1819. pisao je Michael v. KUNNITS: »God. 1819. katolički župnik Gorščak iz Druge banske pukovnije moždanim udarom ostao je uzet na pola tijela, a i govor mu je bio nerazumljiv, no, već desetog dana liječenja kupkama u Topuskom mogao je bez ičije pomoći ući u kupke a i govor je postao razumljiv, i za četiri tjedna mogao je ići u šetnju. Pri odlasku iz kupališta zadržali su se tragovi uzetosti još samo ručnog zgloba prema prstima, koja bi se mogla isto tako izgubiti nakon ponovnog liječenja u kupalištu Topuskom« (Michael v. KUNNITS, *Povijesno topografski opis mineralnog kupališta Topusko*, drugo izdanje uredila Marija Vrbetić, Topusko, 1997., 43–44.

¹⁴ OA – MKKŽSLP, 1777.–1828. (zapis župnika Mihaela Vučića, koji je 1824. naslijedio župnika Gorščaka).

¹⁵ Teškoće oko sređivanja matičnih knjiga »dragom nasljedniku« zapisao je 30. siječnja 1815. na kraju indeksa matične knjige krštenih (1677.–1738.). To je bila prva matica župe sv. Lovre (OA – MKKŽSLP, str. 399).

¹⁶ Siegfried Heribert barun TAUFFERER (Ljubljana, 24. prosinca 1750. – Beč, 24. svibnja 1796.) kao časnik u Drugoj banskoj pukovnji služio od 1773. do 1787. godine. Zauzimao se za razvoj krajiškoga gospodarstva, ponajprije iskorištavanjem šuma i unapređenjem riječnog brodarstva. Nakon izbivanja Francuske revolucije (1789.) pristaša je jakobinskih ideja, zbog čega je i strijeljan u Beču 24. svibnja. 1796. O Tauffereru opširnije vidi: Dr. Constantin von WURZBACH, *Biografisches Lexikon ...*, 43, Wien, 1882., 135; Ante Eugen BRILIĆ, »Barun Taufferer i francusko-hrvatska legija g. 1795.«, *Narodna starina*, Zagreb, 1932., sv. 28., XI, br. 2, str. 135–138. – Stjepan ANTOLJAK, »Odjeci i posljedice Francuske revolucije (1789.) u hrvatskim zemljama«, *Radovi ZHP*, 22 (1989.), 22, 237–240., i drugi.

¹⁷ Mantova je oslobođena 28. srpnja 1799. u zajedničkoj akciji Austrijanaca i Rusa, ali u jesen 1799. opet je pala u ruke Francuzima.

skana u Novoselčevoj tiskari u Zagrebu,¹⁸ zapravo tiskari zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, voditelja njezine izdavačke djelatnosti i jednog od idejnih začetnika hrvatskog narodnog preporoda,¹⁹ koji je u to vrijeme »već posve napustio svoje jakobinske sklonosti«. ²⁰ Tom je propovijedi Gorščak nastojao katolike Petrinje, ali i cijele Druge banske pukovnije »vratiti na stari put poštenja i poštovanja stoljećima ustaljenih vrijednosti« istodobno upućujući oštru kritiku Tauffereru i časnicima koji ga slijede, ali i onima sličnih nazora izvan Banske krajine. Razvidno je to i iz sljedećeg dijela propovijedi: »Niti ni zmenkalo Francuzom, da su vnoge našli bedake, jošče i onakve, koj su se za zpametne i mudre deržali, i nje prevarili, kada su velikoga Bolvana visoko slobode dervo po vulicah, selih i varaših podigali, cirkve i oltare, kloštre i špitale rušili, božanske i človečanske zapovedi, koje na vse dobro ciljaju, i više neg 1700 let stalnost svoju imaju, zatirali, vu gizdosti proti veri, proti Bogu, dobromu redu i deržanju berbali, lagali ...«²¹

M. Kolar petrinjskom župniku Gorščaku pripisuje i pjesmu »*Horvat Horvatom Horvatzki govori*«, koja je prvi put objavljena u *Novom kalendaru* za 1801. godinu. Prevladavalo je mišljenje da je autor te pjesme Tituš Brezovački, odnosno Pater Gregur Kapucin. Spomenuta povjesničarka smatra da je »takvu pjesmu mogao sastaviti samo netko tko je već direktno došao u doticaj s francuskim idejama koje su ugrožavale društveni poredak i rušile ugled crkve, a to se najprije počelo događati u Krajini nakon povratka krajišnika iz ratova u Njemačkoj i Italiji«. Osim toga, razlozi zbog kojih ona Gorščaka smatra autorom pjesme proizlaze iz usporedbe te pjesme sa propovijedi iz 1799. godine, koja pokazuje gotovo iste jezične karakteristike i način mišljenja jednog svećenika vičnog kajkavštini, koji živi na burnom krajiškom području a u osobnim kontaktima s obližnjim sisačkim i karlovačkim trgovcima izravno je mogao saznati o životu u Francuskoj.

Gorščak nam je u svojim zapisima ostavio korisne podatke o broju katoličkog žiteljstva u Petrinji i vjerskoj strukturi petrinjskih stanovnika. Tako o »stanju duša« za srpanj 1808., dakle nepunu godinu dana prije dolaska Francuza na ovo područje, u vojnom komunitetu Petrinji zajedno sa članovima i obiteljima stožera Druge banske pukovnije popisano je 686 katoličkih kuća u kojima je živjelo 3632 žitelja katoličke vjere. Od ovih, za istu godinu sv. potvrdu (krizmu) primio je 3271 katolik, 3118 primilo ih je sv. pričest i bilo sposobno za ispovijed. U istoj tabeli dan je iskaz petrinjskih stanovnika nekatolika, iz koje je razvidno da 31. srpnja 1808. u Petrinji nije živio niti jedan Židov, a bilo je 4 protestanta i 268 pravoslavnih. Iz popisa je vidljivo da u katoličku župu sv. Lovre pored Petrinje spadaju i sela u njezinu neposrednom zaleđu, i to: Mošćenica sa 20 katoličkih kuća i 272 ka-

¹⁸ Cijeli naslov propovijedi glasi: »*Govorenje zarad szrechnoga Mantue zadoblenya. Dan 25 augusta 1799 od G. Josefa Gorschaka, plebanusa vu Petrini imano. Vu Zagrebu, stampano vu Novoszelszkoj stamparii.*« Vjerojatno nekoliko godina poslije propovijed je ponovno tiskana, ali s nešto izmijenjenim pravopisom i pod naslovom »*Govorenje zarad srečnoga Mantue zadoblenja. Dan 25 augusta 1799. od G. Jozefa Goršaka, pleb(anuša) vu Petrini imano. Vu Zagrebu. Šampano vu Novoselkoj štampariji.*« (Usp. o tome: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *nav. dj.*, 101–110.) Gorščakovu propovijed spominje i Ivan KUKULJEVIĆ u: *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., 45.

¹⁹ Usp. o tome, Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991., 322–324.

²⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *nav. dj.*, 101.

²¹ *Isto*, 107.

tolička stanovnika, Nova Drenčina sa 7 katoličkih kuća i 115 žitelja katoličke vjeroispovijesti, te Novo Selište s 3 katoličke kuće i 36 stanovnika.²²

Konačno mišljenje o Francuzima i Francuskoj revoluciji Gorščak je iznio tek nakon odlaska Francuza iz Petrinje i Hrvatske 1813. godine. U Spomenici župe sv. Lovre na sedam stranica svojim je nasljednicima ostavio zapis *Za zspomenek*,²³ koji je 1907. onodobni župnik Nikola Kaštenar, s promijenjenim pravopisom dao tiskati u petrinjskom tjedniku *Banovac* pod naslovom *Uspomene iz francuske revolucije u Petrinji*.²⁴ Ovom prigodom nemam namjeru upuštati se u istovjetnost originala i prijepisa tih uspomena, tek želim istaknuti Gorščakovu dosljednost prema društveno-političkim i duhovnim težnjama koje se od 1789. iz Pariza šire prema ostaloj Europi i Hrvatskoj. Iznosi on ovdje već svoje poznate stavove kako su na »francuske prijevare« o jednakosti i slobodi, pod njihove zastave mnogi »gernuli kak ti pchele na med«, a kalendar sličan turskom napravili su, zato »szvu vlast zskoro, y naredbu duhovnichku pretrgnuli szu«. S ogorčenjem se sjeća kako je petrinjska župa tada bila odvojena od zagrebačke biskupije, a za to vrijeme »mi vszi koji szmo z ove sztrane Szave biliszmo pod Szenysku Biskupiu nit nam je bilo szlobodno vu Zagreb pizati ...«. Na kraju zapisa piše o ponovnom dolasku austrijske vojske u Petrinju, koju su njezini građani 23. kolovoza 1813. dočekali na kupskom mostu s velikim veseljem i pukovnijskom glazbom, te zajedno s vojnicima došli na petrinjski trg, gdje su »vszi Szoldati dobili postenu hranu y napitek, na koj 6 vos vina razdyleno je«. ²⁵

Budući da područje Banske krajine i petrinjske župe, nakon odlaska Francuza, nije vraćeno ostaloj Hrvatskoj, pretpostavljamo da se njegova politička razmišljanja ponešto mijenjaju, nastoji se naglašenije vratiti književnom radu, u čemu ga je 1819. spriječila bolest. U Spomenici župe tek nam je ostala zapisana njegova pjesma *Na grobje Sz Benedicta*, za koju osobno mislim da je neznatne literarne vrijednosti. Ostala je u rukopisu i nikada nije javno objavljena.²⁶

Početak 19. stoljeća kulturnom i gospodarskom programu hrvatskoga narodnog preporoda svojim su djelovanjem u Petrinji uz župnika Gorščaka pridonijeli svećenici Franjo Strehe (1777.–1841.) i Marko Antun Horvatović (oko 1750.–1821.).

²² *Tabella Statum animarum Parochiae Petrinensis ... pro anno 1808*. Do rata 1991. nalazila se pohranjena u Župnom uredu župe sv. Lovre u Petrinji. Preslik u osobnoj arhivi autora.

²³ Spomenica župe sv. Lovre također se do rata 1991. čuvala u župnom arhivu u Petrinji. Osobno sam pregledao Spomenicu, iz koje sam kopirao više Gorščakovih zapisa, među kojima je i zapis *Za zspomenek* od str. 303 do 310 i pjesma *Na grobje Sz Benedikta*, zapisana na str. 374 Spomenice. Te i ostale zapise iz Spomenice, odnosno njihove preslike, označavam kao: osobna arhiva – Spomenica župe sv. Lovre u Petrinji ili skraćeno: OA – SŽSLP i broj stranice.

²⁴ Prijepis zapisa, objavljen u *Banovcu* br. 39 do 41 u 1907. godini, koristilo je više hrvatskih povjesničara, dok sam ja, po svemu sudeći, jedini povjesničar koji je dosad imao priliku čitati izravni tekst tog vrijednog Gorščakova zapisa.

²⁵ Ovaj i ostali citati iz zapisa *Za zspomenek* uzeti su iz izvornog teksta Spomenice, str. 303–304, 306, 310, a ne iz *Banovca*, što su već citirali neki drugi povjesničari.

²⁶ OA – SŽSLP, 284.

F. Strehe²⁷ za duhovnog pomoćnika u Petrinju dolazi u veljači 1802. godine, poznat kao »jedan od najknjiževnijih članova sjemenišnog književnog kluba na prijelazu u 19. st.«.²⁸ Za sjemenišno kazalište u Zagrebu preveo je 1800. god. Kotzebuove drame: *Nazloba med bratmi*, koja je upravo nedugo nakon njegova dolaska u Petrinju uprizorena u kraljevskom konviktu, i *Črni sužnji*. Valja spomenuti kako je njegov prijatelj iz sjemeništa Matija Jandrić²⁹ rođeni Petrinjac, kasnije također poznati svećenik i kajkavski književnik, među prvima glumio jednu od glavnih uloga u drami *Nazloba med bratmi*, a po uzoru na Strehea bavio se prevođenjem. Zasižno nam nije poznato u kojoj je mjeri Gorščak, u to vrijeme već iskusni župnik i poznavatelj kajkavske književnosti, utjecao na mladog Strehea, ali u kojoj je mjeri i Strehe utjecao na Gorščaka. Kao perspektivni kajkavski književnik vjerojatno je bio zanimljiv župniku Gorščaku, od kojega je mogao primati upute o hrvatskom domoljublju i sl. Svoj kulturni rad nastavio je kao župnik u Čuntiću, nedaleko od Petrinje, i Sračici kraj Gline, dakle mjestima Banske krajine.

Drugi svećenik koji je djelovao u Petrinji u pripremnom razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda bio je Marko Antun Horvatović, emeritus i umirovljeni »plebanusch« iz Slavonije.³⁰ Horvatović se zasižno već duže vrijeme poznao s Gorščakom, koji mu je omogućio da se nakon povratka iz Beča privremeno nastani u župnoj kući župe sv. Lovre, gdje mu je od travnja 1803. pomagao u sređivanju župne administracije i povremeno dijelio sakramente krštenja i vjenčanja Petrinjaca. Budući da se tih godina broj vjernika župe povećao, Horvatović je, uz kapelana Antuna Vakanovića,³¹ koji je zamijenio otišlog Stre-

²⁷ Franjo STREHE, svećenik, književnik (Varaždin, 23. studenoga 1777. – Rim, ... svibnja 1841.). Bogosloviju je završio u Zagrebu, za svećenika zaređen 1. siječnja 1802. Nakon odlaska iz Petrinje u travnju 1803. bio upravitelj župe u Hrvatskom Čuntiću, nedaleko od Petrinje, i Sračici kraj Gline. Od 1806. do 1835. župnik je u Ivanjskoj. Osim prijevoda drama iz 1800. godine preveo je Voltaiereov ep *La Henriade*, čiji je predgovor objavio Franjo FANCEV u: »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790.–1832.)«, *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, 13, Zagreb, 1933., 207–220.

²⁸ F. FANCEV, »O drami i teatru kaptolskog Zagreba«, *Hrvatsko kolo*, 13, Zagreb, 1932., 142–149., – *Spomenica župa Maja, Glina, Viduševac i Mala Solina* (za tisak pripremio Juraj JERNEIĆ, župnik), Glina, 1998., 30–31.

²⁹ Matija JANDRIĆ, svećenik, hrvatski književnik (Petrinja, 19. svibnja 1788. – Crikvena, 12. veljače 1828.). Teologiju završio u Zagrebu (1800.). Kao student sudjelovao u radu sjemenišnog razdoblja u Zagrebu, kada je s njemačkog na kajkavski preveo i obradio Goldonijevu veselu igru *Il vero amico*. Ovaj se kazališni komad već koncem 18. i početkom 19. st. izvodio u kaptolskome sjemenišnom kazalištu. (Usp. o tome: F. FANCEV, »O drami i teatru kaptolskog Zagreba«, *Hrvatsko kolo*, 13, Zagreb, 1932., 143–149.)

³⁰ Marko Antun Horvatović rodio se oko 1750. kraj Orahovice u Slavoniji, a navodno umro 10. siječnja 1821. u Zagrebu. Nakon završene bogoslovije Horvatović je bio kapelan u župnoj crkvi Svih svetih u Požeškim Sesvetama, a od 1769. tom je župom upravljao sve do 4. kolovoza. 1792., kada je umirovljen. Kraće vrijeme, kao umirovljenik, živio je u Orahovici, a potom je otišao u Beč, »gdje je nastojao ishoditi za sebe kano-ničko mjesto u zagrebačkom kaptolu. Ovo mu međutim nije uspjelo, pa privremeno odlazi u Petrinju za pomoćnog svećenika«. Prema V. Muljeviću njegovo pravo prezime bilo je Horvath. (Usp. o tome: Vladimir MULJEVIĆ, »Marko Antun Horvatović«, *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 17 (1997.), 47, 54–55.) Osobnim uvidom u matične knjige krštenih župe sv. Lovre (1777.–1828.) utvrdio sam da se tijekom svoga boravka u Petrinji uvijek potpisivao kao Horvathovich. Prvo dijete u petrinjskoj župi krstio je 24. travnja 1803., i to Matiju, sina tamošnjih poljodjelaca Josipa i Katarine Miholjević (OA – MKKŽSLP (1777.–1828.), str. 361).

³¹ Antun VAKANOVIĆ, svećenik i kanonik zagrebački (Kostajnica, oko 1780. – Zagreb, 26. siječnja 1856.). Kao kapelan u Petrinji služio od 1803. do 1808. godine, potom bio župnik u Glini (1808.–1815.). Umro je kao kanonik u Zagrebu.

hea, u petrinjskoj župi službovao još nepune dvije godine. U maticama krštenih potpisivao se kao Marcus Antun Horvatovich Emerit. (us).

Početak 19. stoljeća Petrinja, kao povlaštenu krajiški grad i stožerno mjesto Druge banske pukovnije sa 328 obrtnika i 47 trgovaca, jedno je od najvećih obrtničkih i trgovačkih središta Krajine.³² U to vrijeme u Petrinji, kao tranzitnoj postaji, posebice trgovinom žita i brašna bavio se znatan broj tamošnjih trgovaca, koji su, osim u tom gradu, žitne magazine izgradili i pokraj Kupe u vojnom Sisku. Petrinjska skladišta nalazila su se u neposrednoj blizini sutoka rječice Petrinjčice u Kupu, gdje je svakodnevno bilo usidreno dvadesetak lađa, petrinjskih, sisačkih, karlovačkih, pančevačkih, zemunskih i ostalih trgovaca iz kojih se i u koje se vršio istovar i utovar svakovrsne robe koja je prevožena onodobnom podunavsko-jadranskom žitnom magistralom. Višestruku korist u poboljšanju riječne plovidbe na Kupi i Savi u drugoj polovini 18. stoljeća dao je barun Taufferer. Njegov nam koncem 1803. nastoji usavršiti i poboljšati »doszluzeni plebanusch za szad u Petrinji prebivajuchi«. Vjerojatno je mnogo svoga slobodnog vremena proveo u razgovoru s lađarima i trgovcima, slušao teškoće na koje u plovidbi najčešće nailaze i s posebnom pozornošću promatrao raznovrsne tipove plovila, koja su prolazila kroz Petrinju. Mjesecima je istraživao, proučavao i opisivao načine bolje i lakše plovidbe Kupom do Karlovca i Savom do Podunavlja. Sve je to u njemu potaknulo šire zanimanje prema riječnom brodarstvu u cjelini i za pronalaženje novih pogonskih konstrukcija za brodove. Uz proučavanje riječnog brodarstva Horvatović u Petrinji piše knjižicu *Nacsin lahglyi velikih lagyah, i uz vodu, i niz vodu putovanya*, koja je na 15 stranica uz pomoć biskupa Vrhovca ujesen 1804. tiskana u tiskari Antuna Novosela u Zagrebu.³³ U predgovoru knjige pisac ističe kako su se ljudi do pred dvadesetak godina uz teške napore »tergali i umarali« vukući uz vodu teretne lađe, dok nije barun Taufferer za to uveo konjsku vuču. Ali Horvatović sada uz druge inovacije hoće poboljšati i taj način brođenja i svojim izumima ponajprije nastoji racionalizirati vrijeme i troškove riječnog prijevoza robe. Iz njegova zapažanja zrcali se suština problema onodobnoga riječnog prometa, koji je ne samo spor nego i skup, stoga su njegovi prilozi racionalizaciji mogli znatno pridonijeti prometnoj politici u Hrvatskoj sve do gradnje prvih željeznica.³⁴

U osnovi Horvatovićev se izum broda sastoji u tome što je on na prednji i stražnji kraj broda smjestio po jedno poprečno vratilo na koje je, na oba boka broda, učvršćeno po jedno pogonsko kolo sa šesnaest lopatica djelomično uronjenih u vodu tako da se uvijek po pet lopatica (vesala) svakoga pogonskog kola nalazi istodobno u vodi. Ova četiri pogon-

³² I. GOLEC, »Prilozi poznavanju trgovinskih odnosa u Vojnom komunitetu Petrinja (1777.–1871.)«, *Acta historico – oeconomica*, Zagreb, 1996., 23–24, 57–69.

³³ Zagrebački biskup M. Vrhovac u rujnu 1804. više dana boravio je u župi sv. Lovre u Petrinji. Nazočio je (17. rujna 1804.) proslavi svečanosti naslova austrijskog cara, 21. rujna dijelio je sv. potvrdu, a 23. rujna zajedno sa župnikom Gorščakom i Horvatovićem bio na objedu kod generalnog brigadira Banske krajine Petra Kneževića, u onodobnoj generaliji (današnja zgrada Općinskog suda u Petrinji), gdje su zajedno s ostalim gostima prisustvovali i jednom kazališnom igrokazu. Ako je Horvatovićeva knjižica, prema Gorščaku, tiskana u studenom, postoji vjerojatnost da je gotov tekst u Zagreb ponio sam biskup i svojim zauzimanjem omogućio njezin tisak. (OA – SŽSLP, str. 386 – Maksimilijan VRHOVAC, *Dnevnik Diarium 1*, (1801.–1809.), (uredio Dragutin Pavličević), Zagreb, 1987., 67.)

³⁴ Usp. o tome u: Josip HORVAT, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, 2, Zagreb, 1942., 175.

ska kola sa svojih dvadeset lopatica u vodi tjeraju brod, a njih okreću potjerna kola povezana zupčanicima s pogonskim vratilima. Ova potjerna odnosno nagazna kola pokreću ljudi gaženjem letvi na tim kolima, a za ovo je, kako on tvrdi, dovoljan po jedan, ili najviše dva čovjeka po nagaznom kolu. Slična kola u obliku nagaznih kola, prema V. Muljeviću, primjenjivao je i opisao već u 16. stoljeću Šibenčanin Faust Vrančić (1552.–1617.) i stariji autori tehničkih konstrukcija.³⁵ Iz knjižice se vidi da su prije njezina tiskanja prema autorovim izumima izvedeni pokusi rijekom Kupom od Karlovca preko Petrinje do Siska i dalje Savom i Dunavom do Pančeva, a da bi lađarsko osoblje koje će pokretati brod uhvatilo bolji ritam, autor je napisao i prigodnu lađarsku pjesmu kojoj prvi stihovi glase: »Szrechno lagyo brodariczo – goszpodarah drugariczo – i uz vodu i niz vodu – po szrechnomu putuj hodu – kuda goder sze pomaknesh – da sze nigdi, ti ne szmaknesh.«³⁶

Nakon odlaska iz Petrinje, Horvatović, uvjeren u valjanost i vrijednost svoga izuma, tiskao je drugo, poboljšano i prošireno izdanje na njemačkom jeziku u Zagrebu 1806. godine.³⁷ Njegova knjižica *Nacsin lahglyi ...* jedna je od prvih knjiga na hrvatskom jeziku koja razmatra pitanja tehnike i prometa riječnog brodarstva i daje solidan uvid u tadašnje stanje hrvatskog brodarstva na rijeci Savi i Kupi i tadašnju terminologiju riječnog brodarstva. S knjižicom Josipa Šipuša, *Temelj žitne trgovine*,³⁸ također tiskane u Zagrebu 1796., čini cjelinu koja ukazuje na gospodarska nastojanja u Hrvatskoj krajem 18. i početkom 19. stoljeća, što je, nažalost, zbog nedostatka kapitala i krize poslije rata 1814. ostalo još dugo neostvareno.

2. Razdoblje župnika Mihalja Vučića

M. Vučić³⁹ je petrinjskom župom sv. Lovre upravljao od 2. travnja 1824. do 22. svibnja 1832. Unatoč tome što je broj katoličkih vjernika u župi⁴⁰ tek neznatno manji od onog 1808. godine, novog upravitelja župe dočekalo je dosta poslova, koji su ponajviše zaostali zbog teške Gorščakove bolesti, budući da ih administrator župe Stanislav Mikšić nije mogao sam

³⁵ Usp. o tome u: V. MULJEVIĆ, *nav. dj.*, 55.

³⁶ M. A. HORVATOVICH, »Nacsin lahglyi velikih lagyah, i uz vodu, i niz vodu putovanya ...«, U Zagrebu, 1804., 12.

³⁷ Ovo prošireno izdanje tiskano na njemačkom jeziku ima 17 stranica a originalni naslov glasi: »Vorschläge zur Erleichterung der Schiffahrt auf Strömen und Flüsse«.

³⁸ Knjižica je tiskana 1796. u biskupskoj tiskari u Zagrebu, a originalni naslov bio je: *Temely xitne tergovine polag narave y dogcsajev razborito po Joseff Sipus horvatsanu karlovacscome*. Vu Zagrebu 1796. Reprint izdanje pod naslovom: *Temelj žitne trgovine* izdao je Ogranak Matice hrvatske u Karlovcu 1993. godine a priredio ga je i obradio Ivan ERCEG.

³⁹ Mihalj, Maksimilijan Vučić (Wuczich), svećenik, kanonik (Žažina, 8. rujna 1799. – Zagreb, 6. studenoga 1846.). Bogosloviju završio u Zagrebu (1802.), bio kapelan u Gorama (1802.–1805.) i upravitelj župe u Sračici (1806.–1815.), župnik i dekan u Glini (1815.–1824.), župnik u Petrinji (1824.–1832.), kada je imenovan zagrebačkim kanonikom. God. 1835. postao je vrbovečki, 1839. kalnički, a 1846. gorički arhidakon. Bio je predsjednik zagrebačkog, varaždinskog i križevačkog županijskog suda. God. 1834. bio je prefekt hospitalia, od 1834. do 1836. censor. (Usp. o tome u: DAS – SACP, ostavština Z. Matagića, spis 103, *Spomenica župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina, Glina*, 1998., 32, 507 – OA – MKKŽSLP /1827.–1857./)

⁴⁰ U 1824. godini u župi sv. Lovre popisano je 3500 žitelja katoličke vjere, a u selima koja spadaju u župu stanje je bilo sljedeće: Mošćenica 257, Nova Drenčina 109 i Novo Selište 38 (*Zagrebiense calendarium ad annum bissextilem Jesu Christi 1824.*, Zagreb, 73).

riješiti. Osim toga, više mjeseci radio je i bez duhovnog pomoćnika, što je na blizu 4000 katoličkih vjernika za Vučića bio izuzetno zahtjevan i težak posao. Od sljedeće 1825. u duhovnom životu pomaže mu kapelan Mihael Derk, a on se potpuno posvećuje sređivanju župne administracije i matica, tamo gdje to dokraja nije uspjelo njegovu prethodniku. Iskustvo u tom poslu, prema Pavlu Leberu,⁴¹ stekao je tijekom upravljanja župe u Sračici. Od njega imamo i prijepis dopisa senjskog biskupa iz 1812., kad je župa majska i sračička spadala pod senjsku biskupiju i »pod vlast silnog cara Napoleona I.«⁴² Tijekom 1824., dakle u godini preuzimanja uprave nad petrinjskom župom, Vučić je u Spomenici župe glinske sam o sebi napisao sljedeće: »*Michael Maximilianus Vučić V. Archus et Parochus Sasinae natus anno 1779. die 8. Septembris.. Parentes mei olim erant Praedialiste Praepositi Zagreb. Et expost militares in I. Banali Regimine; studia gramaticalia, humaniora, philosophica et theologica absolvi Zagraebiae, lingua caleo croaticam, latinam, germanicam et modice italicam; anno 1802. exivi ad curam animarum; anno 1806. factus administrator Parochiae Sračicensis, anno 1815. Parochus et Vicearchidiacinus Glinensis ...*«⁴³

O ovom svećeniku, nesumnjivo dobrom poznavatelju društveno-političkih i kulturnih kretanja tih godina na području hrvatskih zemalja i petrinjskog kraja, nažalost nismo pronašli pismenog traga koji bi upućivao na njegov kulturno-preporodni i književni rad. Iz vrlo bogate knjižnice koju je ustrojio, moglo bi se zaključiti da su ga ponajviše zanimale filozofsko-teološke znanosti. Gotovo sve vrijeme posvećivao je pastoralnom radu, a važnija događanja iz ostalih područja društvenog života tek je povremeno zapisao u župnu spomenicu. Brinuo se o crkvenim приходima, odnosno *stolli*, koja je u župi uvedena još 1771. godine,⁴⁴ gruntovno je sredio crkveno imanje i ostale gospodarske nekretnine, tako da je cjelokupni crkveni posjed 1828. prema njegovim zapisima iznosio 16 rali (*joch*) i 88 hvati.⁴⁵ Sređivanje matičnih knjiga, prema uputama Gorščaka, Vučić

⁴¹ Pavao LEBER, svećenik, kanonik zagrebački i pisac (Glina, 28. prosinca 1844. – Zagreb, 13. studenoga 1919.). Osnovno školovanje završio u Glini (1854.), nižu gimnaziju u Požegi, a višu gimnaziju i teologiju u Zagrebu. Tonzuru je primio 15. studenoga 1863., a za svećenika je zaređen 27. srpnja 1869. Kao kapelan služio je u Kostajnici (1. listopada 1869. – 25. studenoga 1869.) i Petrinji (1. listopada 1869. – 28. svibnja 1871.), kao administrator (28. svibnja 1871. – 8. prosinca 1872.) i upravitelj župe u Maji (8. prosinca 1872. – 8. prosinca 1884.) i župe u Glini (8. prosinca 1884. – 1895.). Za zagrebačkog kanonika imenovan je 3. kolovoza 1895. Pisao je pjesme, pripovijesti i povijesne članke. U Zagrebu su mu tiskane knjižice *Povijesne crtice nekih župa u Banskoj krajini* (1912.) i *Pripovijesti* (1914.). Bio je predsjednik Društva sv. Jeronima (1896.–1911.). (Usp. o tome u: I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 260.) Kao župnik majska i sračička 1876. u Spomenici župe piše da je M. Vučić u vođenju matica »bio jako točan i rukopis mu je bio lijep i čitljiv«.

⁴² *Spomenica župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, Glina, 1998., 32.

⁴³ P. LEBER, *Župa Glinska od godine 1800. do godine 1896.*, rukopis, arhiv župe sv. Ivana Nepomuka u Glini.

⁴⁴ »Osim stalnih plaća krajiški su svećenici imali pravo na prihode iz stolarine i prirodnih dobara. Propis o stolarini stupio je na snagu 1771. godine. Svećenici su siromašnim vjernicima trebali davati besplatne krsne listove, bez biljega. Godine 1776. bilo je zabranjeno posebno naplaćivanje ispovijedanja i pjevanja. Župnici su dobivali stolarinu za sprovode, vjenčanja, navješćivanja, za krsne i vjenčane listove te potvrde iz matice umrlih. Vrlo siromašni stanovnici Vojne krajine nisu trebali plaćati stolarinu. Štabnim je časnicima ostavljeno diskreciono pravo glede svote koju su uplatili, dok su za vojne komunitete bile određene posebne stolarine« (A. BUCZYNSKI, *nav. dj.*, 68).

⁴⁵ OA – SŽSLP, str. 8.

je završio 19. veljače 1830. i zapisao: »Tako sam napokon završio taj protokol i njegov repetitorij koji će tebi dragi nasljedniče u mnogome koristiti ... kad će moje kosti već počivati u grobu, sjeti me se i znaj da sam taj posao mojeg prethodnika završio uz veliku marljivost u vrijeme nezapamćene zime, koja već 4 mjeseca ne popušta i traje u cijeloj Europi.«⁴⁶

3. Razdoblje župnika Josipa Klemensa (1832.–1844.)

Nakon imenovanja M. Vučića (22. svibnja 1832.) zagrebačkim kanonikom, za župnika župe sv. Lovre u Petrinji imenovan je (30. rujna 1832.) dotadašnji vicearhiđakon karlovački Josip Klemens (Clemens),⁴⁷ u upravu župe svečano je bio uveden 6. lipnja 1833. godine⁴⁸ i tu je dužnost obavljao do 20. siječnja 1844., kada je posvećen za začasnog kanonika stolne crkve zagrebačke. U nešto više od jednog desetljeća u Petrinji je stekao mnoge poštovatelje, prijateljevaio s najpoznatijim petrinjskim građanima, ali i visokim vojnim časnicima koji od 1835. daju poticaje u stvaranju petrinjskoga »ilirskog kruga«. Od 1835. sa simpatijama gleda na hrvatska preporodna gibanja, a 1836. piše Lj. Gaju i moli ga da u novom godištu *Danice ilirske* objavi rječnik ilirskih riječi.⁴⁹ Među prvima u Hrvatskoj podupirao je rad Matice ilirske (hrvatske) od osnivanja 1842., a od 1843. član je utemeljitelj. Podupirao je i gospodarski program hrvatskoga narodnog preporoda (1841.–1843.) i javno podržavao zagrebačkog biskupa Josipa Jurja Haulika glede osnivanja Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu (1841.), a na osnivačkoj skupštini petrinjske podružnice tog društva (25. siječnja 1843.) bio je izabran u prvi odbor podružnice, koja je bila ustrojena za cijelo područje Druge banske pukovni-

⁴⁶ OA – MKKŽSLP 1828.–1857., str. 18.

⁴⁷ Josip Klemens (Clemens), hrnetički i petrinjski župnik, kanonik (1794. – Zagreb, 1857.). Prije dolaska u Petrinju upravljao je župom u Hrnetiću. Iz tog vremena zanimljive i korisne podatke o njemu dao je Imbro TKALAC u: *Uspomene iz Hrvatske*, Zagreb, 1945., 71–73. – Na kraju njegova službovanja u Petrinji osobno je zapisao osobne značajke iz svoga životopisa (OA – MKKŽSLP ispisano na kraju kazala imena matice krštenih za razdoblje od 1738. do 1777. godine). Kraći životopis vidi u: I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 57–58.

⁴⁸ O uvođenju, odnosno ustoličenju župnika u Vojnoj krajini pisao je A. BUZCYNSKI: »Nakon konačnog izbora kandidata slijedilo bi ustoličenje od strane svećenstva u duhovnom smislu (*in spiritualibus*) te od strane generalkomande u svjetovnom (*in temporalibus*). Rimokatolički se župnik morao ustoličiti prema službeno propisanom ceremonijalu. Svećenik koji je trebao postati župnikom je, prema tom ceremonijalu, u svećeničkom ornatu, u pratnji duhovnog instalatora, te posebnoga vojnog povjerenika, po mogućnosti štabnog časnika ili najmanje satnika rimokatoličke vjere, vođen od župne kurije do crkvenih vrata, gdje mu je svjetovni instalator pročitao kolacijsku uredbu Dvorskog ratnog vijeća. Nakon toga bi povjerenik okupljenom narodu trebao predstaviti novoga pastira, kojega bi istodobno upozorio na potrebu duhovne zaštite njegove župe, te važnost povjerenog mu zadatka. Tek nakon toga crkvena su se vrata trebala otvoriti, i tada bi slijedilo ustoličenje u duhovnom smislu. Duhovni bi instalator novom župniku pročitao biskupovu konfirmacijsku uredbu, uz prigodni govor okupljenom narodu. Kod bogoslužjenja koje je nakon toga uslijedilo, svjetovni se instalator trebao smjestiti s desne strane oltara, a duhovni ispred samog oltara« (A. BUCZYNSKI, *nav. dj.*, 44).

⁴⁹ Josip HORVATH i Jakša RAVLIĆ, »Pisma Ljudevitu Gaju«, *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, 26, Zagreb, 1956., 112.

je.⁵⁰ Nakon imenovanja kanonikom Zagrebačkog kaptola, Klemensu su zahvalni i »ilirski« raspoloženi petrinjski građani u zagrebačkoj tiskari Franje Supana dali tiskati domoljubnu pjesmu koju je spjevao njegov kapelan Stipić, čiji cijeli naslov glasi: *S Bogom Prečastnomu gospodinu, gospodinu Josipu Clemens, stolne cerkve zagrebačke kanoniku, bivšemu vice-arki-djaku i župniku petrinjskomu, prigodom Njegovoga na dostojanstvo Njegovih verno – istinskih štovateljah.*⁵¹ Odlazak iz Petrinje Klemens je proslavio zajedno sa svojim župljanima 22. travnja 1844. na glavnom petrinjskom trgu pred župnom crkvom sv. Lovre, o čemu je u *Ilirskim narodnim novinama* izvijestio župnik iz Maje Josip Marić.⁵² Pod naslovom *Građani Petrinje u čast Klemensu*, Marić, također poznati preporoditelj, piše da se Klemens oprostio od svojih »domorodacah kao vatreni domorodac i tu se kucnuše čaše i narodne pesme zaoriše ... Isti dan navečer pred župnom kućom sinu dvadeset topovah, banda udari, i začu se pesma, koju su u njegovu slavu i tiskati dali.«⁵³

Josip Kundek⁵⁴ kao svećenik u petrinjskom kraju proveo je oko pet godina. Prvo kao kapelan u Gorama (1833.–1836.),⁵⁵ a od travnja 1836. do svibnja 1837. duhovni je pomoćnik župe sv. Lovre u Petrinji. A Matija Podbelić bio je prvi Petrinjac što ga je 4. travnja 1836. krstio⁵⁶ taj već tada oduševljeni »ilir« iz naroda hrvatskoga. Kao sjemeništarač, a kasnije student filozofije i teologije u Zagrebu prijateljuje s poznatim preporoditeljima

⁵⁰ Da djelovanje Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva u Zagrebu ne bi bilo ograničeno samo na građansku Hrvatsku, odmah je zamoljeno, a i odobreno od Dvorskog ratnog vojnog vijeća u Beču, osnivanje gospodarskih podružnica po cijeloj Vojnoj krajini. Stoga kao članove Društva tijekom 1842. nalazimo domoljubno raspoložene građane, krajiške časnike i svećenike s područja Banske krajine. Zahvaljujući uglavnom njima, prve gospodarske podružnice u Krajini utemeljene su u Petrinji i Glini (25. siječnja 1843.), a nekoliko dana kasnije i u Otočcu (31. siječnja 1843.). Tako je gospodarsko društvo u Zagrebu prvo »društvo« ujedinilo u radu građansku Hrvatsku i Vojnu krajinu. (Usp. o tome više u: I. GOLEC, »Gospodarstvena bratovština petrinjska«, *Acta historico – oeconomica, Iugoslaviae*, Zagreb, 1988., 15, 181–194.)

⁵¹ DAS – SACP, GPP, K– 21, 1844.

⁵² Josip Marić, svećenik, kanonik, pjesnik (Kostajnica, 21. svibnja 1807. – Zagreb, 30. travnja 1883.). Osnovnu školu završio u rodnom gradu, a bogosloviju u Zagrebu (1833.) zajedno s preporodnim pjesnicima Josipom Kundekom i Pavlom Štosom. Bio je kapelan u Viduševcu, potom župnik u Maji, a poslije 1848. u Novoj Gradiški. Od 1859. vicearhiđakon, a 1860. kanonik zagrebački. Pristaša ilirskog pokreta, a njegove pjesme imaju prigodničarski značaj. (Usp. o njemu u: R. STROHAL, »Marić Josip«, *Znameniti i zaslužni Hrvati te ...*, Zagreb, 1925., 174.; Antun CUVAJ, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, 2, Zagreb, 1908., 731–734.)

⁵³ *Narodne novine*, 10 (1844.), 38, 1. V. 1844., 38.

⁵⁴ Josip Kundek, svećenik, književnik (Ivanić Grad, 20. siječnja 1809. – Jasper, Indiana, SAD, 4. prosinca 1857.). Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, a bogosloviju u Zagrebu (1833.). Kao petrinjski kapelan 1837. odlazi u Beč, gdje se 9 mjeseci pripremao za misionarski rad. Koncem 1838. odlazi u Ameriku, gdje je u mjestu Jasper bio duhovnik, utemeljio dva grada i podigao 9 crkava. Sudionik hrvatskog narodnog preporoda, bavio se književnim radom. (Usp. više o tome u: Mijo KORADE, »Preporodne ideje Josipa Kunderka /1809.–1857./; Dani hvarskog kazališta, hrvatska književnost u doba preporoda /ilirizam, romantizam/, Split, 1998., 362–372.)

⁵⁵ Unatoč tome što je mjesto Gora nepunih 8 km udaljeno od Petrinje, to je srednjovjekovno župno središte više od stoljeća u administrativno-političkom pogledu pripadalo Prvoj banskoj pukovnici, čije je sjedište bilo u Glini. Zbog male udaljenosti svakako bi bilo opravdanije da je spadalo u sastav Druge banske pukovnije, čije je sjedište bilo u Petrinji, što je učinjeno tek nakon konačnog ukidanja Vojne krajine (1881.) i otada se administrativno i teritorijalno stalno nalazi u sastavu petrinjskog područja.

⁵⁶ OA – MKKŽSLP (1829.–1857.), str. 147.

Vjekoslavom Babukićem, Antunom Nemčićem, Pavlom Štoosom, Banovcima Josipom Marićem, Andrijom Stipićem i dr. Kao student teologije i tijekom prvih godina službovanja u Gorama prigodnim pjesmama »izražava ne samo svoju pripadnost preporodnim idejama nego se ističe kao jedan od predvoditelja tadašnjih rodoljuba«. ⁵⁷ Pjesme piše na kajkavskom i latinskom jeziku, i u to vrijeme hrvatskog narodnog preporoda postaje jedan od najplodnijih preporodnih pjesnika. ⁵⁸ U Gorama je objavio pjesmu *Oblajska vila kordona banalskoga presvj. Gosp. Janku plem. Benku ... zverhu izvišenja njegovog na čast oberstara ...* (Zagreb, 1835.). Pjesma je anonimna, ali ju je, prema Miji Koradeu, najvjerojatnije napisao Kundek, to više što ju je dao tiskati onodobni župnik u Gorama. U Gorama je napisao i latinsku pjesmu *Carmen heroicum* za imenovanje kanonika Josipa Kukovića naslovnim rozonskim biskupom. ⁵⁹

Premještajem u Petrinju (1836.), zbog blizine Zagreba, ali i podrške koju nesumnjivo uživa od župnika Klemensa, pružena mu je mogućnost pojačanog praćenja preporodnih zbivanja. Taj vješt propovjednik u Petrinji piše domoljubnu pjesmu *Slavoglasje petrinske vile*, tiskanu u Zagrebu 1836. godine a spjevanu u čast Josipa Schrotta ⁶⁰ prigodom njegova imenovanja naslovnim beogradskim biskupom. ⁶¹ Kundek u pjesmi često spominje ilirsko ime, koje je upravo te 1836. prihvaćeno od većine preporoditelja. Primjerice: *Ilire! Gdi ti je lira? Nima više za nju mira, ili Sunce trake je pustilo, Iliriu razsvetlilo ...* Stihovi su mu puni slika iz prirode i mitologije, a pohvale novom biskupu vrlo plastično izrazio je u stihovima: *Ja Ilira Slavim moga, iz Naroda Horvackoga, Komu dika svigdar cvete, Zelen venec zvir se plete ...* ⁶² U ovoj »petrinjskoj« pjesmi, za razliku od njegovih dotadašnjih pjesama, upotrijebljen je novi pravopis s dijakritičkim znakovima, i »to odmah nakon Gaja i Štoosa«. Prvi put piše na štokavskom narječju koje je u nekim stihovima prožeto elementima ikavice. Ovoj kao i ostalim Kundekovim pjesmama ne možemo pripisati veći umjetnički značaj, a pjesnička im je vrijednost skromna. ⁶³ Ali Kundek je svojim pjesmama »koje odražavaju oduševljenog rodoljuba i ilirca« znatno pridonio podizanju preporodnih ideja kod suvremenika u petrinjskom kraju i širem hrvatskom prostoru. Smatra se da je, među ostalim, svojim pjesmama i idejama potaknuo osnivanje Zbora duhovne mladeži (1836.) na Bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu, koji je kulturnim manifestacijama i izdavačkom djelatnošću bio jedan od snažnih oslonaca hrvatskom narodnom preporodu. ⁶⁴

⁵⁷ M. KORADE, *nav. dj.*, 362–363.

⁵⁸ U književnu povijest ušao je svojim prigodnicama *Želja starinske horvatske kraljice* (1832.) i *Reč jezika narodnoga* (1832.) u kojima se povodi za Štoosovim *Kipom Domovine*. (Usp. o tome u: Slavko JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100.–1941.* (drugo izdanje), Zagreb, 1993., 211.)

⁵⁹ M. KORADE, *nav. dj.*, str. 368.

⁶⁰ O Josipu Schrottu, kanoniku i prosvjetnom djelatniku vidi: *Katolički list*, 8 (1857.), 302–303 (nekrolog).

⁶¹ Cijeli naslov pjesme glasi: *Slavoglasje petrinske vile. Na diku presvetl. i prepošt. Gospod. Jožefa Schrotta, izabranog za posvećenje biskupa Belgradskoga itd. O vremenu izvišenja na čast posvećenoga biskupa, sufrogana i stolno zagrebačkog kustoša*, U Zagrebu kod F. Župana 1836. (prema Ivan KUKULJEVIĆ, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860., 206).

⁶² J. KUNDEK, *Slavoglasje petrinske vile ...*, Zagreb, 1836., 4.

⁶³ S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 211.

⁶⁴ M. KORADE, *nav. dj.*, 369.

Umjesto Kundeka na mjesto kapelana župe sv. Lovre u Petrinji početkom 1838. premješten je dotadašnji kapelan u Viduševcu kraj Gline Andrija Stipičić.⁶⁵ Taj rođeni Petrinjac bogosloviju je također studirao u Zagrebu, a za svećenika je zaređen 1833. godine, dakle u isto vrijeme s književnim povjesničarima poznatijim P. Štoosom, J. Kundekom, J. Marićem i dr. Za razliku od Kundeka i Marića, A. Stipičića, kao preporoditelja, koliko je nama poznato, javno nije spomenuo (zabilježio) niti jedan pisac povijesti hrvatske književnosti, tek je R. Strohal 1925., u godini proslave tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva, ne znajući ni gdje je rođen, gdje je službovao i gdje je umro, o njemu napisao kraći životopis, zapravo popisao Stipičićeve najvažnije radove.⁶⁶ U novije vrijeme, ponajviše na temelju arhivske građe, o njemu je napisan životopis u *Petrinjskome biografskom leksikonu* (Petrinja, 1999.), a Vlado Sućec u *Petrinjskom zborniku* (Petrinja, 2000.) objavio rad u kojem ponajviše analizira Stipičićev teološki rad.⁶⁷ Po svemu sudeći Stipičić je već kao duhovni pomoćnik u Viduševcu⁶⁸ dobro upoznat s preporodnim gibanjima (idejama) koje se šire na području bivše Banske krajine. Od 1833. radi u župi koja se kao i Kundekova, ali i Marićeva, nalazila na području Prve banske pukovnije, gdje je bez znatnijih teškoća mogao dolaziti u doticaj sa svojim drugovima sa studija teologije, iza kojih je već stajalo više naslova preporodnih prigodnih pjesama. Dobro je bio upoznat s njihovim cjelokupnim preporodnim opusom, a vjerojatno je s posebnom pozornošću pratio preporodna zbivanja u rodnom gradu. Naslućuje se to i kroz zamolbu Stjepana Mojzesa,⁶⁹ »vrlog poznanika« Klemensa, glede prevođenja opsežnijega njemačkog teksta, zapravo autobiografskih zapisa jednog krajiškog satnika, sudionika francuske vojne na Rusiju (1812.), kojega, po svemu sudeći, treba tražiti u osobi časnika Mihajla Čuića.⁷⁰ J. Stipičić je, vjerojatno u dogo-

⁶⁵ Andrija Stipičić, svećenik, upravitelj župe, vicearhidakon (Petrinja, 27. studenoga 1809. – Lipovljani, 9. lipnja 1879.). Osnovno školovanje završio u rodnom gradu, a gimnaziju i bogosloviju u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 18. kolovoza 1833., a zaređio ga je biskup Alagović. Radio je kao kapelan u Viduševcu (1833.–1838.), Petrinji (1838.–1841.), potom je bio župnik u Hrvatskom Čuntiću (1841.–1858.), Novskoj (1858.–1871.) i Lipovljanima (1871.–1879.), gdje je neko vrijeme obavljao i dužnost podarhidakona. Njegova pjesnička preporodna djela nisu sačuvana, a teološke je radove ponajviše objavljivao u *Katoličkom listu* od 1849. god. (Usp. o tome u: I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 436., i Vlado SUĆEC, »Uz 188. obljetnicu rođenja hrvatskog preporoditelja i svećenika Andrije Stipičića«, *Petrinjski zbornik*, III, Petrinja, 2000., 84.)

⁶⁶ R. STROHAL, *nav. dj.*, 247.

⁶⁷ Usp. o tome u: I. GOLEC, *nav. dj.*, 437; V. SUĆEC, *nav. dj.*, 83–92.

⁶⁸ Viduševac, selo i istoimena katolička župa udaljena 3 km od Gline, sjedište stožera Prve banske pukovnije.

⁶⁹ Stjepan Mojzes, biskup (Vesele, Slovačka, 24. listopada 1797. – Žiar nad Hronom, Slovačka, 5. srpnja 1869.). Teologiju studirao u Beču i Budimpešti, a za svećenika zaređen 1821. Od 1830. do 1847. radi kao profesor logike, metafizike, filozofije i etike na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Od 1847. kanonik Zagrebačkog kaptola i član Ugarskog sabora u Požunu (Bratislavi). Premda Slovak, dao je zapažen doprinos u ostvarivanju kulturnog i gospodarskog programa hrvatskoga narodnog preporoda. Jedno vrijeme bio je »cenzorom knjiga«. U Zagrebu je izdao Vitezovićevu »*Odilenje Sigetsko*«, bavio se prevođenjem, a mlade svećenike, posebice one kojima je predavao, poticao na preporoditeljski rad. (Usp. o tome u: Vladoje DUKAT, Mojzes Stjepan, *Znameniti i zaslužni Hrvati ...*, Zagreb, 1925., 194, – *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1997., 128.)

⁷⁰ Usp. o tome u: Rudolf MAIXNER, »O autorstvu knjige 'Dika i kod neprijatelja'«, *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, 21, Zagreb, 1951., 235–493. U članku je Maixner znatnu pozornost dao predgovoru S. Mojzesa, preuzimajući tvrdnju I. Kukuljevića, o kojem predgovoru također postoje određene nedorečenosti i dileme. S druge pak strane, odveć nastoji minimalizirati Stipičićev doprinos u konačnom oblikovanju te korisne knjige.

voru s Mojzesom, prema I. Kukuljeviću, piscem opširnog predgovora te knjige,⁷¹ predložio i hrvatski naslov tog djela koji u cijelosti glasi: *Dika i kod neprijatelja, ili kratko opisanje pripetjenjah u početku tretjega, kasnije pervoga horvatskoga Puka (Regimenta, od njegvoga predanja Francesom u god. 1809. do sretjnoga povratka pod žezlo Austrijsko u god. 1814.* Ispod naslova knjige piše: »Preneseno iz nemačkoga rukopisa Andriom Stipićom, Ilirom iz Horvatske«. Djelo je tiskano u jesen 1838. u zagrebačkoj tiskari Franje Župana, a Stipić na kraju predgovora u preporodnom zanosu budućim čitateljima *Dike* ... piše: »Ako sledeći listi ljubav prama njim u serdca domorodcev uzbuditi, skupa i sadašnje i budućih stoletjah pokolenje na spodobnih činov zveršavanje podobnosti budu mogli: trudi moji obilno naplatjeni jesu.«⁷² Cijeli prijevod teksta *Dika i kod neprijatelja* ... na hrvatskom jeziku ima 78 stranica, a kroz 5 poglavlja opisan je ratni put banskih krajišnika prije mira u Schönbrunu (1809.), njihovo putovanje nakon uspostave Napoleoneve Ilirije iz Banske krajine u Francusku (1811.), odlazak u Rusiju (1812.), teškoće sa zimom i borbe s Rusima, povlačenje iz Rusije i otpuštanje iz francuske vojske te sretan dolazak malobrojnih preživjelih u domovinu.⁷³ Cijela knjiga pisana je prema osobnom viđenju sudionika tog (krvavog) puta M. Čuića, a posebice su potresna svjedočenja o stotinama mrtvih tijekom bitke na rijeci Berezini 26. i 28. listopada 1812. godine,⁷⁴ koju je uz vrlo dobro osiguranje pratio i sam car Napoleon.⁷⁵

Stipićevo preporoditeljski rad u Petrinji nešto je naglašeniji poslije 1842. godine, kada je, zbog dolaska novog kapelana,⁷⁶ uglavnom radio kao župni administrator, što mu je omogućilo da još više surađuje s petrinjskim ilirskim krugom. Osobito se isticao u promicanju oko koristi što će je Petrinja imati nakon osnivanja podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva iz Zagreba (1843.). Njegov preporodno-spisateljski rad gotovo je nepoznat ili ga nije niti bilo. Osim prijevoda *Dika i kod neprijatelja* ... s velikom sigurnošću možemo ustvrditi da je autor tek spomenute prigodnice posvećene župniku Klemensu

⁷¹ I. KUKULJEVIĆ je prvi u hrvatskoj historiografiji iznio da je S. Mojzes autor predgovora *Dika i kod neprijatelja* ... (usp. o tome u: I. KUKULJEVIĆ, *nav. dj.*, 154) iako je taj predgovor potpisao prevoditelj. Najvjerojatnije je Mojzes autor gotovo cijelog predgovora, a tek je kraj teksta ipak mogao napisati Stipić, jer mislim da si već kao uvaženi svećenik ne bi tako olako dopustio da se ispod cijelog teksta predgovora potpisuje on kao prevoditelj, a da u tome uopće nije sudjelovao.

⁷² *Dika i kod neprijatelja* ..., Zagreb, 1838., XXXIV (24).

⁷³ Budući da je original rukopisa na njemačkom jeziku izgubljen, ne znamo zasigurno je li naslov poglavlja dao osobno M. Čuić ili je to bilo zajedničko djelo Mojzesa i Stipića. Naslovi poglavlja u knjizi po redosljedu su sljedeći: »1. Došastak iz Ugarske u Domovinu u god. 1809. i odlazanje iz nje u Francesku u god. 1811. 2. Putovanje iz Franceske u Rusku kroz Nemačku u god. 1812. 3. Dalše postupanje i izlazak iz Ruske, 4. Pripetjenja u Devinu od 7ga Kolovoza do oslobadjanja Horvatov povratka njihovoga u sladku Domovinu, 5. Oslobodjenje iz franceske službe. Postupanje i došastak u Domovinu.«

⁷⁴ O toj presudnoj bitci u kojoj je iskrvarilo podosta banskih krajišnika među kojima je bilo i Petrinjaca, zapisano je: »U ovih tužnih okolnostih vsaki gledaše način život svoj osloboditi, za to vse je bežalo na most, s kojega premnogi padnuvši strašnu najdoše u vunah smert; reka bo je bila tako stervinami napunjena, da mnogi kušahu po mrtvih telih hodeć vodu projti I tako se osloboditi, u čem nekojim zbilja sretja posluži. Drugi most bi grubim strelivom razvaljen. I tako se dogodi, da vsi franceski topovi, vsa kola, pratež i čete od Arergarde u neprijateljske ruke dojdoh« (*Dika i kod neprijatelja* ..., Zagreb, 1838., 33).

⁷⁵ *Isto*, 30.

⁷⁶ Bio je to svećenik Ferdinand Relković, koji je kao duhovni pomoćnik u Petrinji služio od 1842. do 1845. godine.

1844. godine. Kao moto toj preporodnoj pjesmi Stipić je uzeo stihove A. Kačića »*Slavit ćeš se do sudnjega dank, jersi bio naša mila Majka!*«. Cijela pjesma otisnuta je na dva velika lista, a krasi je cvijećem okićena lira. Pjesma sasvim skromnih vrijednosti počinje sljedećim stihovima: »*S Bogom! – ječi glas od svuda, I veselo razliva, A jad nemi, zloba huda, U stidu se sakriva: Svaka dobra duša dijeli, Dobit ovog trenutka, S Tobom jedne slasti kuša, Plemenitog iz vrutka.*« Tu pjesmu nije spomenuo niti I. Kukuljević u *Bibliografiji hrvatskoj* iz 1860. i dodatku iz 1863. godine.

Stipić je ujesen 1845. imenovan za upravitelja župe sv. Antuna Padovanskog u Hrvatskom Čuntiću, kapelansku službu u župi sv. Lovre napustio je 16. listopada 1845., a dugogodišnje službovanje u tom tek nekoliko kilometara udaljenom mjestu od Petrinje omogućilo mu je nastavak suradnje s petrinjskim ilircima kao i ostalim preporoditeljima na području bivše Banske krajine. Poslije 1848. ponajviše se bavio pisanjem teoloških rasprava, objavljuju ih je u *Katoličkom listu*, a napisao je i dvije knjižice teološkog sadržaja.⁷⁷

Od 1835. ideje ilirskog pokreta u obje pukovnije Banske krajine, znači i Petrinji, povlaštenome krajiškom gradu i sjedištu Druge banske pukovnije, uz katoličke svećenike ponajprije šire krajiški časnici, poneki pravoslavni svećenici, obrtnici i trgovci. Među krajiškim časnicima i upravnim službenicima valja spomenuti Aleksandra Trbuhovića,⁷⁸ satnika koji je zajedno s Čuićem sudjelovao u Napoleonovu pohodu na Rusiju 1812. godine; Mojsija Baltića,⁷⁹ koji prijateljuje s Lj. Gajem još od 1827. godine; Đuru (Jurja) Draškovića,⁸⁰ nećaka Janka, Ivana Trnskog,⁸¹ koji u Petrinji 1842. priređuje svoju prvu zbirku pjesama; Đuru Jelačića, pukovnika i brata mu Josipa Jelačića, koji službuje u Glini, češće posjećuje Petrinju i potiče domorodna nastojanja njezinih žitelja.⁸² Od petrinjskih građa-

⁷⁷ To su knjižice: *Temelj života samostalnog čudotvornog i ekstatičkoga u katoličkoj crkvi*, Zagreb, 1854., i *Znanstveno razlaganje novoustanovljene po katoličkoj crkvi dogme o neoskrnutom začetju B. D. Marije*, Varaždin, 1856. (R. STROHAL, nav. dj., 247).

⁷⁸ Aleksandar Trbuhović, krajiški časnik, sudionik francuske vojne na Rusiju, 1812. sudjelovao u krvavoj bitki na rijeci Berezini. Nakon umirovljenja živio je u Petrinji. Od 1835. bio je pretplatnik *Danice Ilirske*, dopisivao se s Lj. Gajem i podržavao njegovu pravopisnu reformu.

⁷⁹ Mojsije Baltić, krajiški upravni časnik i gospodarski stručnjak (Gore kraj Petrinje, 19. veljače 1804. – Zagreb, 31. listopada 1879.). Osnovno školovanje završio u Glini, a matematičko-vojnu školu u Petrinji (1825.). Godine 1826. školovanje nastavlja u Grazu, gdje se 1827. upoznae s Lj. Gajem. Nakon povratka u Petrinju nastavlja prijateljevati s preporoditeljima iz Zagreba i širi preporodne ideje u Petrinji ali i po cijeloj Banskoj krajini.

⁸⁰ Đuro (Juraj) Drašković, krajiški časnik, podmaršal (Dubovac kraj Karlovca, 31. kolovoza 1834. – Graz, 13. listopada 1889.). Kao bojnič Vlačko-banatske pukovnije 1839. u istom svojstvu premješten je u Drugu bansku pukovnicu sa sjedištem u Petrinji, a promaknućem u viši čin 1841. postavljen je za potpukovnika Slunjske pukovnije, a 1848. za pukovnika Druge banske pukovnije. – Tijekom službovanja u Petrinji nalazio se u užem krugu ilirski raspoloženi časnika, građana i svećenika petrinjskog i banovinskog područja. S mnogim Petrinjcima u Sisku je 6. listopada 1839. prisustvovao izvođenju prve kazališne predstave na štokavskom narječju *Juran i Sofija*. (Usp. o tome u: I. GOLEC, »Ilirski pokret u Sisku /1835.–1848./, *Riječi* (Sisak), 1 /1990./, 1, 22–26.)

⁸¹ Ujesen 1841. Banska generalkomanda u Zagrebu postavila je Trnskoga za krajiškoga upravnog vježbenika u stožeru Druge banske pukovnije u Petrinji. Tu je službovao do jeseni 1842., a potom sve do 1858. u više mjesta Prve banske pukovnije, ponajviše u Glini.

⁸² DAS – SACP, ostavština Z. Matagića, spis 68/1846.

na u samu jezgru ilirskog kruga ubrajani su Stjepan Pejaković⁸³ i nekolicina ostalih petrinjskih građana.⁸⁴ Zahvaljujući njima, u Petrinji se već 1841. utemeljuje Glazbeni zavod,⁸⁵ čitaonica (Kasino), koja je, doduše, primala sva preporodna glasila, ali i dalje podosta odisala stranim duhom, osnovana je tu 1842. godine,⁸⁶ a gospodarska podružnica Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva iz Zagreba, koja se smatra jednom od najvažnijih ustanova nastalih u razdoblju preporodnih misli uopće, u Petrinji je utemeljena 1843. godine. U javno iznesenom »Programu umetnosti i društvenim zabavam« petrinjski ilirci 1. ožujka 1846., između ostaloga, predlažu gradnju društvenog doma u koji bi se smjestila čitaonica, glazbeno društvo i ilirsko kazalište.⁸⁷ U svim navedenim preporodnim zbivanjima u Petrinji na razne načine sudjelovali su već spomenuti petrinjski svećenici. Osobito je to bilo naglašeno revolucionarne 1848. godine prigodom izbora J. Jelačića za hrvatskog bana, u vrijeme konstituiranja Hrvatskog sabora i jesenskog pohoda u Ugarsku.

4. Razdoblje župnika Karla Latinovića (1844.–1848.)

U takvom ozračju, odnosno u završnoj fazi hrvatskoga narodnog preporoda (1835.–1848.), za župnika župe sv. Lovre u Petrinji 1844. dolazi Karlo (Dragutin) Latinović,⁸⁸ a umjesto Stipića poslove duhovnog pomoćnika i administratora župe od listopada 1845. obavljao je Josip Akšamović.⁸⁹

O Latinoviću, autoritativnom i sposobnom upravitelju župe, Pejaković je u svojim uspomnama 1899. napisao da je taj »njegov znanac i prijatelj bio jedan od najučinenijih sveće-

⁸³ Stjepan Pejaković, političar, publicist (Petrinja, 3. prosinca 1818. – Petrinja, 2. studenoga 1904.). Filozofiju studirao u Zagrebu i Budimpešti, a medicinu i pravo u Beču (1841.–1848.). Kao pristaša ilirskog pokreta prijateljevao je s Lj. Gajem, O. Utješenovićem, D. Preradovićem i dr. Bio je zastupnik vojnog komuniteta Petrinje u Hrvatskom saboru (1848.), agilan i odlučan primicatelj gospodarske misli u Vojnoj krajini. (Usp. o njemu opširnije u: I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 356–357.)

⁸⁴ Bili su to Đuro Matković, učitelj; Ljudevit Radecki, komunitetski liječnik; Ivan Miličić i Mihalj Miličić, trgovci; Andrija Rakarić i Pavao Ebner, obrtnici.

⁸⁵ Usp. o tome u: I. GOLEC, *Povijest grada Petrinje (1240.–1592.–1992.)*, Zagreb, 1993., 337.

⁸⁶ *Isto*, 320–321.

⁸⁷ DAS – SACP, ostavština Z. Matagića, spis 36/1846.

⁸⁸ Karlo (Dragutin) Latinović, doktor teoloških znanosti, u Petrinji je bio župnik od 1834. pa do smrti 8. prosinca 1848. Pokopan je na petrinjskom groblju sv. Trojstva.

⁸⁹ Josip Akšamović, svećenik, saborski zastupnik (Feričanci, 11. veljače 1818. – Dubranec, 5. studenoga 1877.). Za svećenika zaređen 1842. Bio kapelan u Velikoj i Gušću (1842.–1845.) i Petrinji (1845.–1848.). Od 11. rujna 1850. duhovni je pomoćnik u Viduševcu, gdje je 21. kolovoza 1851. preuzeo upravu župe, a tek 2. prosinca 1854. bio imenovan za tamošnjeg župnika župe sv. Franje Ksaverskog. Kao viduševački župnik u proljeće 1861. bio je izabran za zastupnika Prve banske pukovnije u Hrvatskom saboru. U saborskom radu zalagao se za modernizaciju hrvatskog školstva i razvoj znanosti te za povratak Hrvatsko-slavonske vojne krajine pod vlast Hrvatskog sabora i bana. (Usp. o njemu: *Spomenica župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, Glina, 1998., 277–278.; Agneza SZABO, »Akšamović Josip«, *Turopoljski vjekopisi*, Velika Gorica, 1996., 9.) Njegovi saborski govori o stavu Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj tiskani su u tiskari Lj. Gaja u posebnoj knjižici na 16 stranica. Cijeli naslov knjižice glasi: »Govor Josipa Akšamovića, zastupnika 1. banske pukovnije na Saboru Kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske, držan u saborskoj sjednici na 1. srpnja 1861. U Zagrebu 1861.«

nikah prostrane biskupije zagrebačke». ⁹⁰ Ali vrednujući njegov doprinos u usporedbi s prijašnjim petrinjskim župnicima, posebice Gorščakom i Klemensom, mogli bismo ga označiti skromnim. Tek je krajem 1848. i on pozitivno progovorio o završnoj fazi hrvatskoga narodnog preporoda. Nasuprot njemu, kapelan Akšamović dosta otvoreno raspravlja i surađuje s petrinjskim preporoditeljima, član je petrinjskoga Glazbenog društva, a u proljeće 1848. oduševljeno pozdravlja novoizabranoga hrvatskog bana J. Jelačića. Kao petrinjski kapelan predvodio je skupinu petrinjskih iliraca koja je od 25. do 30. ožujka 1848. boravila u Glini da bi izrazila zadovoljstvo i čestitke novom banu na izboru, a on je prema dopisu I. Trnskog tom prigodom osobno pristupio banu i »liepom besiedicom izčestitao, što je god milo i drago – smireno i dostojno«. ⁹¹ Zbog iskazanog rodoljublja imenovan je vojnim kapelanom i 26. travnja 1848. s postrojbama Druge banske pukovnije otputovao je na bojište u Italiju, gdje je proveo dvije godine i bio odlikovan odličjem zlatnog križa »za pobožne zasluge«. ⁹²

Unatoč tome što župnik Latinović ilirski pokret nastoji promatrati kroz prizmu južnoslavenskosti, analizira ga na hrvatskim prostorima. Budući da su se po njegovu mišljenju Hrvati tek »ove godine« (1848.) probudili iz dugotrajnog sna u kojem »bezbrižno uljuljavši nisu hteli uvideti, i upoznati, da mačuhi služe, i njoj dvore, od koje jer je tudjinska maloju ili bolje rekući nikakvoj hasni nije se imao nadati ...«. U zapisu, koji je za »buduća pokoljenja« zabilježio na stranicama matice krštenih za 1848. godinu, ⁹³ on piše: »Zalud biahu neki revni bditelji, koji živahno rodu svomu predočavaše, da se odtrese od nenarodnog življa, i svome se pridruži, jer do ove dobe imao je izrod opaki, protiveći se tužnoj majci, i napore revnih sinovah zlobno preprečujući, silnu pomoć u Madjarskom narodu, koji zaboravši na bratimski savez, koj nas je toliko vekovah u slozi deržao, u najnovije doba ubije si u glavu mahnitu misao, da je on gospodar, kojemu se pokoriti, i od kojega zavisiti imamo.« Kada nas Mađari silom nisu pokorili, pomoću mađaronske stranke »lukavštinu« su primijenili te »veljaše: Sve ćete s nami jednako uživati, samo ćete naš jezik za poslovni uzeti.« A mađaronska stranka, ili kako je Latinović naziva »slepa«, nije uvidjela – ili budući da je i sama za »ubitjem narodnog života žedjala«, nije htjela uvidjeti – da takvom politikom »smert bi narodu našem zadata bila. A mertvom čoveku su zalud sva dobra.« I tako sve do »ove godine« društveni život Hrvata od »protivne stranke bi uvek prečen«. Nizajući dalje svoja razmišljanja o političkom i kulturnom životu i stanju hrvatskog naroda, dobivamo dojam da je petrinjski župnik dotad strogo suzdržan, odjednom shvatio ili pak šire otvorio srce, iznio samo ono što je i prije mislio, ali zbog službenih obzira nije javno iznosio. Tako, tek sada, početkom studenoga 1848. iskazuje svoje simpatije i zahvalnost prema hrvatskom banu Jelačiću, koji se u Hrvatskom saboru, između ostaloga, zauzeo za uvođenje hrvatskog jezika u svim javnim ustanovama.

⁹⁰ S. PEJAKOVIĆ, »Porodica Millichichah«, *Banovac*, 12 (1899.), 15, 1.

⁹¹ *Narodne novine*, 14 (1848.), 29, 1. IV. 1848., str. 115.

⁹² Nakon povratka u Hrvatsku u rujnu 1850. bio je premješten za kapelana u Viduševac (*Spomenica župa: Maja, Viduševac, Glina, Mala Solina*, Glina, 1998., 277–278).

⁹³ OA – MKKŽSLP (1829.–1857.), 296–297.

Valja spomenuti da i petrinjski ilirci u ljeto i jesen 1848. godine, po uzoru na civilnu Hrvatsku, nastoje bez većih uspjeha preko petrinjskog magistrata uvesti narodni, odnosno hrvatski jezik kao službeni i na području Petrinje, ali zahvaljujući župniku Latinoviću, hrvatski jezik od 15. studenoga 1848. kao uredovni jezik uvodi se jedino u poslovanju župe sv. Lovre. Budući da, piše Latinović, »i naše duhovno poglavarstvo radostnim srcem pozdravi volju naroda, te nalaže da se ko svi poslovi tako i sve matice u narodnom jeziku vode. Provedeni i željno čekani ovaj nalog sledujući počimlje žup. Petrinjska evo od danas Maticu keršćenih voditi u narodnomu književnom jeziku, dočim vrednog starine, latinski jezik, koji je kroz toliko vekovah lepu uslugu svim narodom činio tak dugo, dok svoju majku pravu neupoznaše, u svom štovanju i upoznavanju njegove prave cene i vrednosti, koju svim pravom zaslužuje, u mir postavlja želeći se š njim kano izkusnim starcem samo kano savetnikom i uputnikom poslužiti vazda, kada razvitak uzpešni mladića, našega miloga jezika zahtevao bude ...«⁹⁴

Latinovićev zakašnjeli preporodni zanos već sljedeće 1849. bio je raspršen, a u ožujku doneseni nametnuti ustav i ponovno naglašavanje germanizacije i zastoj hrvatskih težnji u svim sferama društvenog života vjerojatno samo ubrzavaju njegovu iznenadnu smrt u prosincu 1849. godine.

Sa župnikom Latinovićem zaokružujemo vremenski slijed od gotovo 60 godina u kojem smo istražili i iznijeli ulogu i bitne značajke iz života i djela svećenika župe sv. Lovre u Petrinji, posebice naglašavajući njihov kulturni i gospodarski doprinos u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda od prvih početaka 1790. do revolucionarne 1848. godine.

Zaključak

U vremenskom luku nešto dužem od tri stoljeća neprekinutog djelovanja župe sv. Lovre u Petrinji, razdoblje od 1790. do 1848. predstavlja važnu etapu njezina opstanka ne samo po sposobnim, izuzetno obrazovanim i samozatajnim duhovnicima već i stoga što je to doba hrvatskoga narodnog preporoda, nesumnjivo najvažnijeg razdoblja u oblikovanju hrvatske nacije, koji se prema danim uvjetima i shvaćanjima različito provodio u hrvatskim zemljama. Tako su npr. znatno veći dometi preporoda izraženi na području civilne Hrvatske, nego što je to bilo na području Vojne krajine, u koju su tada spadale Petrinja i njezina župa.

U ranoj fazi preporoda središnja osoba u crkvenom životu župe sv. Lovre u Petrinji, župnik Josip Gorščak, propovijedima i »stihotvorstvom« žestoko kritizira neke ideje Francuske revolucije i francuske okupacije (1809.–1813.), vjerujući da na taj način najbolje štiti katoličanstvo, ali i hrvatstvo, koje je u to vrijeme ozbiljno ugroženo na tim vojnokrajničkim prostorima. A knjižica svećenika M. A. Horvatovića *Nacsin lahglyi ...* iz 1804. poput Gorščakovih djela tiskana zauzimanjem jednog od idejnih začetnika hrvatskoga narodnog preporoda zagrebačkog biskupa M. Vrhovca, sa Šipuševom brošurou (radom) iz 1796. čini cjelinu i predstavlja najvažniji prilog gospodarskom programu rane faze preporoda.

⁹⁴ Isto.

U završnoj fazi preporoda, provedenog pod imenom ilirskog pokreta (1835.–1848.), svećenici župe sv. Lovre, posebice kapelani J. Kundek i A. Stipičić, već od 1836. u svojim djelima slave ilirsko ime, odbacuju kajkavštinu, bave se prevođenjem, prihvaćaju novi Gajev pravopis, a sebe javno nazivaju *Ilirima iz Hrvatske*.

Burne 1848. kapelan J. Akšamović potiče Petrinjce na organizirano slavlje u povodu izbora J. Jelačića za hrvatskog bana, a župnik K. Latinović u poslovanju župe umjesto latinskog uvodi hrvatski jezik, žestoko osuđuje mađarske aspiracije prema hrvatskim prostorima, a hrvatske mađarone naziva »slepom« strankom u Hrvatskoj.

U župi sv. Lovre u Petrinji od 1790. do 1848. službovalo je 20 svećenika, od kojih se tek mali broj nije uključivao u tijekom preporoda. Svi su ostali sa simpatijama i svojim djelima pridonosili i obogaćivali kulturni, gospodarski i politički program hrvatskoga narodnog preporoda. Vrijedni prilozi petrinjskih svećenika preporodnim strujanjima, a neke od njih tek smo istražili i sada prvi put javno iznosimo, zaslužuju detaljno vrednovanje crkvenih povjesničara i čine nezaobilaznu temu u jednom od budućih radova cjelovite monografije o djelu, ulozi i značenju katoličkih svećenika Vojne krajine u hrvatskomu narodnom preporodu. A župa sv. Lovre u Petrinji, zahvaljujući svojim župnicima, duhovnim pomoćnicima i administratorima, svakako si je osigurala visoko mjesto u tom potvatu.

Unatoč okolnostima što su se Petrinja i njezina katolička župa sv. Lovre nalazile na području Vojne krajine, kao i činjenici da niti austrijske niti ugarske vlasti, svaka iz svojih posebnih razloga, nisu mogle sa simpatijama gledati na jačanje i rasplamsavanje hrvatskoga narodnog pokreta po Krajini, sa zadovoljstvom možemo ustvrditi da su na području petrinjske župe preporodne ideje nailazile na plodno tlo, te cijelo vrijeme preporoda, osobito u vrijeme ilirskog pokreta (1835.–1848.), kod petrinjskih katoličkih svećenika imale veliko uporište i podršku.

Summary

THE PRIESTS OF THE PARISH OF ST. LOVRO IN PETRINJA AND THEIR CONTRIBUTION TO THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT (1790–1848)

The Catholic parish in Petrinja was established in 1677, and henceforth it exists as »Parish of St. Lorenz in Petrinja«. During the more than 300 years of its existence the period between 1790 and 1848 is especially important, since the priests of this parish during this period – in Croatian historiography known as Preporod – promoted progressive ideas of the national movement, though in this time Petrinja was a part of Vojna krajina (military border). Moreover, their work in Petrinja had also some influence on certain regions of the civil Croatia.

In the period between 1790 and 1848 in the parish worked 20 priests, and author valuates their work and contribution to the national movement during the four phases and according to the chronology.

The first period (1790–1824) was a time when the parish priest was Josip Gorščak (1754–1824). Through his preaching and literary work he tried to criticize some of the ideas of the French revolution and the French occupation (1809–1813). He believed that in this manner he could protect Catholicism and the idea of Croatia in the region of Petrinja and Vojna krajina in general. However, in the same period in Petrinja also acted certain writers, such as Franjo Strehe and Marko Antun Horvatović. The second phase (1824–1832) is marked with the duty of the parish priest Mihajlo Vučić, who did not much participate in the national movement. The third and the fourth phase correspond with the time of the parish priests Josip Klemens (1833–1844) and Karlo Latinović (1844–1848), who participated in the national movement of Croatia. In this period of the final phase of the national, so called, the Illyrian movement, curates of the parish of St. Lorenz Josip Kundek (1836–1837) and Andrija Stipić (1837–1844) in their works honoured the Illyrian name. They also accepted the Ljudevit Gaj's orthography and called themselves Illyrians from Croatia (Iliri iz Horvatske). In the revolutionary year 1848 curate Josip Akšamović encouraged people of Petrinja to support newly appointed ban (viceroy) Josip Jelačić, and Latinović, the parish priest, introduced Croatian instead of Latin as the language of the sermons.

The ideas of the Croatian national movement were well accepted in the region of Petrinja, especially during the last (Illyrian) phase. This was, in the great part, the result of support and work of the Catholic priests of Petrinja.